

Autor: Alexandr Solženicyn

... Kdybych dnes mluvil ve své zemi, soustředil bych pozornost v rámci rozbitého světa na neštěstí Východu. Protože však už čtyři roky musím žít zde, na Západě, a protože mám před sebou západní posluchačstvo, bude užitečnější, když tu představím některé rysy současného Západu tak, jak je vidím.

Co asi na dnešním Západě bije cizince do očí? Občanská statečnost zmizela nejen ze západního světa jako celku, neprojevuje ji žádný z jeho států, žádná vláda, žádná strana a ovšem ani OSN. Tento úpadek odvahy je zvláště patrný na řídicí vrstvě inteligence, takže vzniká dojem, jakoby odvaha zmizela ze společnosti vůbec. Jistě – je zde samozřejmě ještě mnoho individuální odvahy, ale to nejsou lidé, kteří by udávali tón životu společnosti. Politici a intelektuální činitelé vykazují známky úpadku, slabost, nerozhodnost činů, slov a ještě více teoretických úvah, v nichž ochotně nabízejí důkazy, že tento způsob jednání, zakládající politiku určitého státu na servilnosti a zbabělosti, je pragmatický, racionální a oprávněný, a to na kterékoli intelektuální i mravní úrovni. Tento úpadek odvahy, který tu a tam již vede k naprosté ztrátě jakékoli mužnosti, je se zvláštní ironií podtrhován tam, kde titíž činitelé projevují nečekané návaly statečnosti – vůči vládám bez moci, vůči slabým státům, které nikdo nepodporuje a vůči proudům, které všichni odsuzují a které zjevně nemohou nikomu ublížit. Zato jim slova zamrzají v ústech a ruce klesají před každou mocnou vládou či hroživou silou, před agresorem a před internacionálou teroru.

Je třeba připomínat, že úpadek odvahy se vždy považoval za začátek a předzvěst konce?

Každý občan dostal vytouženou svobodu a s ní i takové množství a takový výběr hmotných statků, jaké měly zajistit štěstí – přinejmenším podle té laciné koncepce, která se v téže době vytvořila. Tato aktivní a tvrdá konkurence mobilizuje všechny myšlenky člověka a rozhodně neprospívá jeho svobodnému duchovnímu rozvoji. Už obyčejná biologie ví, že pro živočicha není dobré, aby si zvykl na velký blahobyt. V životě západní společnosti začíná dnes blahobyt odkrývat svou zhoubnou masku.

V souladu se svými cíli si západní společnost zvolila formu existence, která pro ni byla nejvhodnější a kterou bych označil jako právní. Je-li člověk z právního hlediska v právu, nikdo od něho nemůže chtít víc. (Chtějte na něm, aby se dobrovolně obětoval nebo podstoupil nějaké riziko – budete vypadat jako naprostý pitomec. Dobrovolné sebeomezování se téměř nevyskytuje: všichni se věnují seberozpínání, až z právních rámců začíná vycházet tichý praskot).

Celý život jsem prožil v komunismu a tvrdím, že společnost, kde neexistuje nestranná právní instance, je hrozná věc. Ale ani společnost, která má na všechno jen a jen právní instanci, není opravdu důstojná člověka. Když je celý život proniknut právními vztahy, vytváří se ovzduší mravní prostřednosti, které otravuje nejlepší podněty v člověku. Právní berle nemohou stačit, aby ve zkouškách, které ohrožují toto století, lidé obstáli vzpřímení.

V dnešní západní společnosti lze konstatovat nerovnováhu mezi svobodou dělat dobré a dělat zlé. Obrana práv jednotlivce je dovedena do takové krajnosti, že společnost sama je bezbranná vůči některým svým členům: pro Západ je už na čase, aby začal víc zdůrazňovat lidské povinnosti, než lidská práva. Ve srovnání se svobodou dělat dobré má svoboda destruktivní a nezodpovědná daleko širší pole působnosti. Například zneužívání svobody pro páchaní mravního násilí na mládeži: pouhým teoretickým protějškem svobody nabízet filmy plné pornografie, zločinu a satanismu, je svoboda mládeže na takové filmy nechodit. Tak se ukazuje, že život pojatý takto právně a výhradně právně se nedokáže bránit zlu a nechává se pozvolna nahlodávat. A když v některé zemi začne státní moc rázně potlačovat terorismus, veřejné mínění ji ihned obviní z pošlapávání občanských práv zločinců atd.

Tisk – a říkám-li tisk, myslím tím hromadné sdělovací prostředky vůbec – se přirozeně těší té nejlepší svobodě. A k čemu ji používá? Dává si pozor, aby nepřekročil zákonný rámec, ale překračuje skutečnosti a zkresluje proporce bez jakékoli skutečné právní zodpovědnosti. Stalo se už někdy, že původci dezinformace veřejně přiznali svou chybu? Vinu? Ovšem že ne, protože by to vadilo prodeji. V takových případech to odnese stát, novinář se z toho vždycky dostane a můžete se vsadit, že bude se stejnou sebejistotou psát opak toho, co tvrdil dříve. Tisk má moc padělat veřejné mínění stejně, jako je kazit. Jednou nasazuje teroristům herostratovské věnce, jindy odhaluje i obranná tajemství vlastního státu a jinde zase nestoudně vniká do soukromí slavných lidí pod heslem „každý má právo vědět!“ (lživé heslo lživého století). Protože daleko výš stojí dnes potřebnější heslo – dnešnímu člověku vyrvané právo: právo člověka nevědět. Nezaneřadit svoji Bohem stvořenou duši pomluvami, žvásty, hloupostmi. Lidé, kteří opravdu pracují a žijí naplněný život, nemají zapotřebí této mnohomluvné záplavy ohlupujících informací. Právě v tisku nejvíce vyniká ten spěch a ta povrchnost, které jsou duševní nemocí 20. století. Jít k jádru problému je mu zakázáno. Západ, který nemá cenzuru, přece jen provádí pečlivý výběr a odděluje myšlenky, které jsou v módě, od těch, které nejsou. A i když ty druhé nezakáže, nemohou se opravdu vyjádřit ani v periodickém tisku, ani v knihách a rovněž ne v universitním vyučování. Tak se v masách zakořeňují předsudky a zemí prochází slepota, nemoc v našem dynamickém století krajně nebezpečná. Vezměte například tuto iluzi zdejších lidí, že rozumějí dnešní světové situaci. Tato iluze obaluje hlavy tak tvrdou skořápkou, že jí nepronikne žádný hlas, který k nám přichází ze 17 zemí východní Evropy a východní Asie, dokud ji nevyhnutelná palice nerozbije na kusy.

Nikdo z přítomných mne nebude, doufám, podezírat, že jsem se pustil do této zaujaté kritiky západních systémů proto, abych na jejich místo vyzvedl myšlenku socialismu. Rozhodně nikdy nebudu navrhnout socialistickou alternativu. Kdyby se mě však někdo naopak zeptal, zda bych navrhoval dnešní Západ tak, jak je, za vzor pro svou zemi, musel bych odpovědět upřímně: NE, nemohu doporučit vaši společnost jako ideál pro proměnu společnosti naší. Při bohatství duchovního rozvoje, které naše země získala utrpením v tomto století, není západní systém v současném stavu duchovního vyčerpání nijak přitažlivý. Pouhý výčet zvláštností vaší existence, jak jsem jej tu nastínil, naplňuje člověka nejhlubším zármutkem.

Je nepopíratelnou skutečností, že na Západě se charakter člověka oslabil, kdežto na Východě upevnil. Náš národ za šest a národy východní Evropy za tři desetiletí prošly duchovní školou,

kteřá nechává zkušenost Západu daleko za sebou. Složitý, smrtelný a drtivý život tam vychoval charaktery silnější, hlubší a zajímavější než západní život s řízeným blahobytem. Z toho důvodu by proměna naší společnosti ve vaši znamenala v některých případech vzestup, ale v jiných – vzácnějších – úpadek. Společnost jistě nemůže trvale žít na dně propasti bez zákonů, jak je tomu u nás, ale bylo by pro ni výsměchem, kdyby měla zůstávat na spořádaném povrchu bezduchého právníctví, jak to děláte vy. Lidská duše sklíčená desetiletími násilí touží po něčem vyšším, vřelejším a čistším, než je to, co může dnes nabídnout masová existence na Západě, která se jako navštívenkou ohlašuje odporným tlakem reklamy, hrubostí televize a nesnesitelnou hudbou.

Žádné sebevětší zbrojení Západu nepomůže, dokud sám nepřekoná ztrátu své vůle. Pro duchovně oslabeného kapitulanta se výzbroj sama stává přítěží. Kdo se chce bránit, musí být připraven zemřít. A to je vzácná vlastnost ve společnosti vychované v kultu pozemského blahobytu. A tak zbývají jen ústupky, odklady a zrada.

Nezbývá tedy, než hledat chybu u samého kořene, v samých základech novověkého myšlení. Myslím tím převládající západní pojetí světa, vzniklé v renesanci, a politiky, vytvářené v osvícenství, základ všech věd o státu a společnosti. Můžeme jej nazvat „racionalistický humanismus“ nebo „humanistická autonomie“. Je to směr, který prohlašuje a uskutečňuje autonomii člověka vůči všem silám, které jsou nad ním. Můžeme také mluvit o antropocentrismu, myšlence, že člověk je středem všeho, co existuje. Humanistické vědomí se prohlásilo našim vůdcem, popřelo existenci zla v lidském nitru a za nejvyšší cíl vytklo nabývání pozemského štěstí: tak vložilo do základu novodobé západní společnosti nebezpečný sklon klanět se člověku a jeho hmotným potřebám. A tak svoboda sama rozhodně nemůže vyřešit všechny problémy lidské existence. Naopak – nese s sebou řadu dalších.

Ale přesto přiznávaly první demokracie, včetně začínající americké, všechna práva lidské osobě jakožto cíli Božímu. Jinými slovy, svoboda byla člověku svěřena jen pod podmínkou a za předpokladu trvalé náboženské odpovědnosti. Postupem doby sice Západ s úspěchem a více než dostatečně obhájil práva člověka, ale v člověku zcela zakrnělo vědomí jeho odpovědnosti před Bohem a před společností. Tak se humanismus vyvíjel k materialismu, stával se víc a víc terčem socialistických a později komunistických spekulací, takže už v roce 1844 mohl Marx napsat, že „komunismus je naturalizovaný humanismus“. Není náhodou, že se všechny znaky, tj. komunistická hesla, točí kolem Člověka s velkým »Č«. Silnější, přitažlivější a vítěznější je vždy ten proud materialismu, který vede více doleva, je tedy důslednější. A humanismus, který úplně ztratil své křesťanské dědictví, nemůže v této soutěži obstát. Že se komunistický řád mohl udržet a na Východě tak upevnit, je dáno tím, že byl horlivě podporován skutečnými masami západní inteligence, která cítila svou příbuznost s ním. Jeho zločiny přehlížela, a když už je nebylo možno přehlížet, snažila se je ospravedlnit. Právě proto je úloha Západu tak těžká – obstát vůči Východu.

Vkládali jsme příliš velké naděje do politicko-sociálních proměn a teď se ukazuje, že nám berou to, co máme nejcennějšího: náš vnitřní život. Na Východě po něm šlape komunistická strana, na Západě obchod (trh). Sama skutečnost rozbitého světa není tak děsivá, jako to, že

hlavní části tohoto světa jsou napadeny podobnou chorobou. Lpět dnes na osvícenských formulích je právě začátečnictví.

Překlad projevu byl převzat z Týdeníku Politika, č.65/1992 (redakčně kráceno TP).